

Дубрівна Антоніна

АБСТРАКЦІЯ ЯК КОНСТАНТА ОБРАЗОТВОРЧОСТІ В КОНТЕКСТІ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

Анотація

В статті осмислюється сутність та закономірності розвитку феномену абстракції в образотворчому мистецтві в контексті історико-культурного розвитку України. Актуалізується питання про абстракцію як унікальну зображувальну мову, в основі якої лежить знак, символ-код, що не має схожості з конкретним предметом, або поняттям, а виражає загальну сутність уявлення і виступає універсальною формою образотворчості від давніх історичних віх і до сьогодення. Задіяна у дослідженні методологія відповідає загальним принципам мистецтвознавчого та культурологічного наукового дискурсу, що ґрунтуються на аналітичному, системно-структурному, семіотичному методах та узагальненні. Наукова новизна полягає в комплексному підході у дослідженні становлення й закономірностей розвитку абстракції в образотворчому мистецтві від прадавньої візуальної знаковості та орнаментальних елементів народної художньої культури до проявів абстракції у модерному й постмодерному мистецтві України, в якому виражається багатовіковий етнокультурний і художній досвід, що надає йому унікальної форми.

Ключові слова: образотворче мистецтво; абстракція; абстрактна знаковість; стародавнє мистецтво; українська народна художня культура; арт-практики; міжкультурна взаємодія.

Dubrivna Antonina

ABSTRACTION AS A CONSTANT OF FINE ARTS IN THE CONTEXT OF ARTISTIC CULTURE OF UKRAINE

Annotation

The article examines the essence and patterns of development of the phenomenon of abstraction in the fine arts in the context of historical and cultural development of Ukraine. It is actualized the question of abstraction as a unique figurative language. Abstraction is based on a sign, a symbol-code that has no similarity to a particular subject, also it is a concept and expresses the general essence of the representation and acts as a universal form of fine arts from the ancient historical milestones and to the present. The methodology of research corresponds to the general principles of art criticism and cultural studies discourse, which are based on analytical, systemic, structural, semiotic methods and generalization. Scientific novelty consists in an integrated approach to the study of the formation and patterns of the development of abstraction in the fine arts from the ancient visual signs and ornamental elements of folk artistic culture to manifestations of abstraction in the modern and postmodern art of Ukraine, which expresses centuries-old ethnocultural and artistic experience.

Keywords: fine arts; abstraction; abstract signs; ancient art; Ukrainian folk art culture; art practice; intercultural interaction.

1. Постановка проблеми

Абстракція в образотворчому мистецтві як форма художньої творчості, що виникла з появи первісних графічних елементів, орнаменту та символічного строю, являється важливим аспектом художньої культури. Сформована за часів пізнього палеоліту, неоліту та енеоліту у вигляді абстрактної знаковості, візуальна культура, сконцентрована навколо у традиційних елементах українського народного декоративного мистецтва, набула подальшого становлення абстрактних символів і знаків у семіосфері України. Архаїчна орнаментальна мова з прадавнини й донині демонструє безперервний зв'язок поколінь, актуалізуючи дослідження абстракції в сучасному образотворчому мистецтві в контексті художньої культури України.

В умовах євроінтеграції осягнення українського культурного внеску, розуміння ваги та значимості національної культурної ідентичності українців в естетосфері глобалізаційних процесів набуває особливої важливості. У період становлення української державності це слугує потужним базисом формування соціокультурного простору, національної культурної спільності громадян України, усвідомлення сутності художніх цінностей, актуалізуючи збереження культурної спадщини, зокрема, образотворчості, у тому числі, й абстрактного характеру.

Згідно з вище зазначеним, метою статті є з'ясування сутності та закономірностей розвитку феномену абстракції в образотворчому мистецтві для подальшого осмислення історії та сучасного стану художньої культури України.

2. Виклад основного матеріалу дослідження

Абстрактна образотворчість, як об'єкт дослідження, вивчалася у вітчизняному та зарубіжному мистецтвознавстві найчастіше в окремих аспектах і пов'язувалася з проявами безпредметного мистецтва (абстрактний експресіонізм, неопластицизм, орфізм, ташизм, супрематизм), що являються складовими абстракціонізму (напрямку модернізму). Проте, абстракція в образотворчому мистецтві, пройшовши складний еволюційний шлях, потребує осмислення форм її вираження на сучасному етапі розвитку наукової думки.

Значний вплив на формування філософсько-світоглядного підґрунтя абстракції в образотворчому мистецтві становили ідеї ірраціоналістичного волюнтаризму, теорії інтуїтивізму, психоаналізу,

екзистенціалізм, феноменологія, семіотика. В процесі змін художньої естетики, починаючи з початку ХХ ст. відбулося зміщення акцентів, розподіл ролей між її учасниками (митцем та глядачем), більш відчутно диференційовано мистецтво на масове й елітарне. До останнього відноситься й абстракція в образотворчому мистецтві, розвиток якої в Україні має послідовний та логічний характер.

В українському образотворчому мистецтві абстракція, спираючись на графічну знаковість художньої культури давнини, авангардистські пошуки періоду модернізму (початок ХХ ст.), переживши період винищення та забуття, вже на сучасному етапі набуває виразної унікальної форми за рахунок специфічної кольорової побудови, яка характеризується традиційними колористичними сполуками, що підносять її в контексті світового абстрактного руху. Значний вплив на ці процеси мали етнічні культурні коди, ідеї національної самосвідомості, культурна самоідентифікація, інкультурація та акультурація [5].

Перше естетичне осмислення світу виникло й сформульовано у нерозривному зв'язку з природою та побутом. Абстрактне за своїми ознаками, первісне мистецтво для стародавньої людини було невід'ємною частиною реалістичного єдиного світу, в якому гармонійно й нерозривно уживалися люди, їх уявлення про буття та природу. Воно мало магічно-релігійний зміст та було головним способом осмислення навколишнього світу з намаганням власної ідентифікації. Для первісного митця абстрактні форми мали свої реальні прообрази, були безпосередньо пов'язані із видимим, відчутним та реальним світом [4]. Отже, перші схематично-лаконічні зображення орнаментального характеру закладають початок формування художнього образу, як головного сенсу мистецького осмислення дійсності.

Аналіз матеріалів української художньої культури найдавнішого періоду історії на науковій базі Національного музею історії України, з метою пошуку першооснови образотворчості, виявив, що первісне мистецтво за своєю формою та суттю було абстрактним. Встановлено вихідний елемент образотворчості – лінія та її трансформації – найперший виразник самоусвідомлення людини, символ зв'язку з світобудовою, знак спадкової єдності, який пройшов через всі періоди первісної доби. Первинні абстрактні знаки – лінія, крапка, хрест, коло, квадрат, трикутник, транслюють глобальний історичний зв'язок, закладений в пам'яті поколінь, втілюючись в орнаментиці народного декоративного мистецтва та використовуючись сучасними митцями абстракціоністського спрямування для вирішення творчих задач.

Стародавнє мистецтво нашої країни відмічається саме абстрактними проявами, які втілені через орнаментальні знаки, символи, схеми, образи, на відміну від європейського історичного вектору розвитку, більше вираженого у міметичних зображеннях. Первісна зображувальна діяльність демонструє факт зародження абстрактного мислення, особливої форми пізнання дійсності, головного чинника еволюційного процесу, що проявляється через відхід від передачі конкретних об'єктів до осмисленого створення узагальнених образів, з подальшою їх стилізацією та трансформацією в знак-схему. Ця архаїчна знаковість демонструє закономірну направленість генезу та генетичну єдність розвитку людської цивілізації, що підтверджується широким ареалом знаходження подібних артефактів.

Художній арсенал стародавньої абстрактної знаковості становить основу орнаментики – складної естетичної системи етнічної та соціальної ідентифікації, що знайшла свій подальший розвиток в декоративному мистецтві української народної художньої культури [3]. Геометрична орнаментика, що за своїми формальними ознаками відповідає визначенню «абстракція», притаманна Подільському, Поліському етноregionам, а також західним областям України та відрізняється великою варіативністю форм та мотивів, в яких головними стилеутворюючими елементами являються лінія, квадрат, ромб, трикутник, коло, а основним, що набуває статусу іконографічного, – хрест. Домінантними кольорами, що використовувались в українській народній орнаментиці є червоний та чорний. Червоний колір – більш давнього походження, історія застосування якого сягає в пізній палеоліт та репрезентує життєдайну символіку, за рахунок схожості до кольору крові. Чорний колір – асоціативно подібний до кольору землі, яка для землеробських культур, що споконвіку заселяли територію України, – найцінніше надбання. Поєднання червоного та чорного кольорів набуває сакрального статусу, символізуючи нерозривний зв'язок буття народу з щедротами землі, яка дарує та підтримує життя. Відбір кольорів та їх комбінування, які викристалізувались упродовж віків у народному мистецтві, разом у поєднанні з архаїчними формами геометричного характеру, заклали фундамент, в якості головної стилеутворюючої складової, сучасного українського абстрактного мистецтва.

Європейська культура початку ХХ ст. характеризується радикальними зрушеннями, які кардинально модифікували її вигляд. Науково-технічні інновації вплинули на економічний розвиток країн, визначивши нові політичні взаємозв'язки та взаємодії, здійснили перебудову світогляду та соціальних відношень. Ці глобальні революційні процеси ознаменували перетворення в художній культурі, де авангардизм у мистецтві назавжди змінив модель її розвитку, витіснивши з європейського мистецтва домінуючу, протягом віків, античну та ренесансну естетику.

Варто підкреслити, що особливості авангардистського руху на теренах України полягає у глибинному зануренні в українську народну художню культуру, що базується на першоосновах стародавніх культурних кодів найдавнішого періоду її історії [1]. Головним досягненням українського авангардистського руху являється свідомий вихід в абстракцію, як способу подолання матеріального тягаря реального світу. Від того часу абстрактна образотворчість набуває офіційного мистецького статусу у вигляді напряму мистецтва – абстракціонізм. Завдяки цим революційним змінам, мистецтво назавжди перестало бути ремеслом, а ствердилось, як шлях самопізнання й самовдосконалення, як можливість осягнути духовний світ та спробувати досягти Абсолюту. Історичною місією художників-авангардистів була побудова нової системи

бачення та візуалізації буття. Все це знаходить відгук у митців сучасності, де авангард ХХ ст. сприймається як відстоювання свого незалежного погляду та пошуку свободи особистості. Аналіз особливостей українського авангардистського руху початку ХХ ст. та діяльності митців-авангардистів надав підґрунтя для визначення вагомості його історичної ролі та культурного внеску, зокрема, в контексті дослідження характерних ознак абстрактної образотворчості України.

Сьогодення актуалізує питання нових векторів розгляду трансформаційних процесів, що відбуваються у культурі. Вони характеризуються динамічністю та розвиваються в «загальному поступальному русі, що становить ніби якийсь потік», де визначальним фактором оновлення виступає зміна свідомості [2, с. 119].

В контексті вищезазначеного, творча пошукова робота в діяльності митців абстрактного напрямку мистецтва у часопросторі української художньої культури ХХ-ХХІ ст. – балансування у межах таких понять як «новаторство» та «спадкоємність». Це сформувало основні регіональні центри, де сконцентрована найактивніша експериментальна робота митців у сфері абстрактної образотворчості (Одеса, Львів, Харків, Київ). Варто зазначити, що Одеський культурно-мистецький осередок характеризується згуртованістю митців у творчій діяльності. Проте, творча праця абстракціоністів Львівського, Харківського, Київського регіонів відбувається, переважно, в межах індивідуального пізнання. Важливим доробком Харківського культурно-мистецького осередку являється практичне втілення абстрактної образотворчості на ужитковому рівні в реальному житті, а саме – використання її методів та принципів у дизайні. Абстрактні практики художників Львова та Києва виводять на пріоритетні позиції вивчення кольору, як головного аспекту художньої виразності твору, також існує відкритість постмодерністським впливам, що пропонують по-новому переглянути існуючі художні традиції. Одеса та Київ як центри розвитку абстрактних арт-практик, характеризуються більшою активністю та масштабністю в сфері абстрактної образотворчості, ніж осередки Львова та Харкова.

Так, існує наявна синхронність активізації діяльності у сфері абстрактної образотворчості в регіонах України у часових віхах: 20-30-ті рр. ХХ ст. (період, обумовлений європейськими та українськими авангардними експериментами); 60-80-ті рр. ХХ ст. (загальні тенденції впливу явища нонконформізму, за часів СРСР); 90-ті рр. ХХ ст. (зумовлено отриманням Україною державної незалежності, що стимулювало «першу хвилю» пострадянської реактивації абстракції); від 2013 р. та до сьогодення («друга хвиля» реактивації абстрактного мистецтва, що спричинена активним направленням політичного вектору України в бік євроінтеграції).

Сучасні абстрактні арт-практики в культурно-мистецькому просторі України, починаючи з 2013 р. («друга хвиля» реактивації абстракції), мають тяжіння до постмодерністських тенденцій. Вагомим досягненням останніх років є відокремлення абстрактного мистецтва від інших образотворчих практик. Це підтверджує систематичне започаткування та проведення тематичних (художня абстракція) мистецьких проєктів, бієнале, фестивалів, організованих професійними спілками, фундаціями, культурно-мистецькими та громадськими товариствами, закладами освіти, які підтримувались Міністерством культури України. Українське сучасне суспільство виявляє зацікавленість до абстрактних практик у образотворчому мистецтві, а також відбувається його офіційне визнання, як явища культури. Наразі існує активний інтерес іноземних митців до творчої співпраці, де сучасна абстрактна образотворчість є плідною платформою у сфері міжкультурної взаємодії, яка відкриває нові можливості для розвитку культури, веде до співпраці між країнами, взаємного обміну цінностями та здобутками, а також поглиблює політичні, економічні та соціальні зв'язки.

3. Висновки

Абстрактна образотворчість – унікальна художня форма мистецтва, в основу якої покладено універсальні незмінні культурні коди, що константно відтворюються від минулого до сьогодення у безпредметній (нон-фігуративній) семіосфері художньої образності. Елементарні прості форми складаються в своєрідну образну мову, що є дієвим методом встановлення корисних, з точки зору культури, взаємовідносин між країнами в умовах глобалізації. Ця мова є первинною в системі особливих знаків, маючи тисячорічну історію, пронісши через покоління візуальні коди, на сучасному рівні являє собою досконалу форму транслявання на загальнозрозумілому рівні головних гуманістичних цивілізаційних цінностей. Це робить абстрактне мистецтво важливим чинником у процесах міжкультурного об'єднання.

Список використаних джерел та літератури

- [1] Горбачов Д. О. Він та я були українці. Малевич та Україна. Київ: СІМ студія, 2006. 456 с.
- [2] Лотман Ю. М. История и типология русской культуры. Санкт-Петербург: «Искусство – СПб», 2002. 768 с.
- [3] Селівачов М. Р. Українська народна орнаментика ХІХ-ХХ ст. (іконографія, номінація, стилістика, типологія): дис... д-ра мистецтвознав.: 17.00.06. Київ: НАН України, Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського, 1996. 421 с.
- [4] Столяр А. Д. Происхождение изобразительного искусства. Москва: Искусство, 1985. 299 с.
- [5] Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. Санкт-Петербург: ТОО ТК «Петрополис», 1998. 432 с.

References

- [1] *Gorbachov D. O. Vin ta ya byly ukrayinci. Malevych ta Ukrayina* (He and I were Ukrainians. Malevich and Ukraine) / Kyiv: SIM studiya, 2006. 456 s.
- [2] *Lotman Yu. M. Ystoryya y typologyya russkoj kultury* (History and typology of Russian culture) / Sankt-Pyterburg: «Yskusstvo – SPB», 2002. 768 s.
- [3] *Selivachov M. R. Ukrayinska narodna ornamentiuka XIX-XX st. (ikonografiya, nominaciya, stylistyka, typologiya)* (Ukrainian folk ornamentation of the XIX-XX centuries (iconography, nomination, style, typology)): dys... d-ra mystecztvo znav.: 17.00.06. Kyiv: NAN Ukrayiny, In-t mystecztvoznav., folklorystyky ta etnologiyi im. M. T. Rylyskogo, 1996. 421 s.
- [4] *Stolyar A. D. Proyssozhdenye yzobrazytelnogo yskusstva* (The origin of fine arts) / Moskva: Yskusstvo, 1985. 299 s.
- [5] *Эко У. Otsutstvuyushhaya struktura. Vvedeniye v semyologyyu* (Absent structure. Introduction to semiology) / Sankt-Peterburg: TOO TK «Petropolys», 1998. 432 s.

Dubrivna Antonina – Ph.D. in Art Studies, Associate Professor in the Department of Drawing and Painting of Kyiv National University Technology and Design, 2, Nemirovich-Danchenko, Kyiv, Ukraine, 01011, *e-mail*: antart@ukr.net. In 1998 graduated from National Academy of Fine Arts and Architecture. Specialty: artist. **Publications:** 1. Абстрактне мистецтво як сегмент української художньої культури (Abstract art as a segment of Ukrainian artistic culture. International), *Bulletin: Culturology, Philology, Musicology*. Kyiv: Millennium, 2016. pp. 103-108). 2. Просторово-часовий вимір українського абстрактного мистецтва (Spatial-temporal dimension of Ukrainian abstract art), *Bulletin of National Academy of Cultural and Arts Management*. Kyiv: Millennium, 2017. pp. 141-145).

